

M d lina CALANCE

Centre for Research in Economics, Faculty of Economics and Business Administration,
„Al.I.Cuza” University of Ia i

Andreea-Nicoleta DONICI

Doctoral School of Economics and Business Administration, „Al.I.Cuza” University of Ia i

O PLEDOARIE PENTRU INTRODUCEREA RAŢIONAMENTULUI CONSPIRATIV ÎN ŞTIINŢA ECONOMIC

Theoretical
article

Keywords

Conspiracy theory
Conspiratorial reasoning
Economics

JEL Classification

B49, Z13

Abstract

Along with the economic globalization, economics must decode a more complex reality, to which classical answers are no longer helpful. Due to excessive abstraction and mathematical representation, the economic and social phenomena are partially analyzed and understood - after the delimitation from the political context that has driven and maintained them. We notice that, throughout history, global economic relations have always been altered by the achievement instinct or by the desire for power; that markets and natural order had been violated due to the interventionist factor which takes various forms: the state, the elites or groups animated by particular interests. That is why conspiracy theories can be starting points in analyzing our world, by underlying specific political and economic interests that govern the public decisional system. This paper aims to plead for introducing conspiratorial reasoning in economics; a reasoning that rejects total hazard and the limits imposed by the study of unintended consequences of economic phenomena.

Introducere

În prezent, complexitatea situațiilor economico-sociale și politice globale generează o adevărată retorică a conspirației, ce vine să ofere ordine și semnificație în momentul în care rațiunea eșuează. Rațiunea eșuează prin vicie, omitere sau neglijare. Neglijarea legăturii condiționale dintre activitatea economică și registrele psiho-sociale și politice are loc datorită apelului excesiv la abstractizare și la reprezentarea matematică. Nu ar trebui să pierdem din vedere faptul că aspectele economice sunt indisolubil legate de cele sociale, politice, psihologice sau culturale; că motivațiile sau intențiile particulare sunt imposibil de inserat în modele matematice. Meritul teoriei conspirației este acela de a încuraja un mod de gândire complex, sau, altfel spus, de a aduce în prim plan o serie de preocupări care nu îi sunt exclusiv particulare: determinarea contextului politic, identificarea jucătorilor principali, a intereselor și motivațiilor acestora; identificarea relațiilor de putere cu rezonanță în procesele economice naționale și globale.

Concepte-cheie

Conspirația este un concept retoric, care ține de asocierea unor evenimente semnificative cu anumite cauze, într-o manieră neoficială, alternativ sau nerecunoscut științific. „**A conspira**” înseamnă a uneli, a complota, a conjura (cei care săvârșesc conspirația se numesc *conspiratori*). Verbele, substantivele și adjectivele ce au rădăcina „conspir” derivă din latinescul *conspiro*, -are, care se traduce „a respira împreună”, înglobând, astfel, și sensul de colaborare în vederea săvârșirii unei acțiuni. În Dicționarul Explicativ Ilustrat al Limbii Române conspirația are sensul de complot, de acțiune secretă și ilegală împotriva ordinii publice, a instituțiilor statului; conjurație; acțiune pregătită în secret (2007, p.428).

Prezumția de imoralitate sau sensul peiorativ al termenului „conspirație” sunt lesne de observat în toate circumstanțele în care sunt invocate, de-a lungul timpului: conspirația antisenatorială a lui Lucius Sergius Catilina (63 î.Hr.), conspirația masonică a Revoluției Franceze (1789), conspirația privind asasinarea președintelui american John F. Kennedy (1963), falsele atacuri teroriste de la World Trade Center (2001), etc.

Teoria conspirației este un termen generic ce se referă la mulțimea teoriilor ce îi propun să indice complotul ca sursă a diferitelor evenimente de importanță majoră în istoria umanității. **Conspiraționismul** poate fi un *modus cogitandi* particular sau chiar un mod general de a vedea lumea. Pentru conspiraționistul profesionist - persoana care studiază conspirațiile - evenimentele importante la nivel global sunt adesea dirijate de forțe subversive.

Gândirea conspirativă desemnează procesul cognitiv ce caută să explice evenimentele ca produse ale unor conspirații. Evaluarea științifică a gândirii conspirative este compromisă datorită imposibilității de cuantificare. Totuși, o modalitate parțială de accesare a gândirii conspirative constă în analiza literaturii și a discursului public privind anumite subiecte ce se înscriu în sfera conspirațiilor. De altfel, amploarea incontestabilă a fenomenului de gândire conspirativă poate fi observată prin proliferarea constantă a temei în literatura de specialitate, în presa scrisă, în intensitatea activității pe site-urile web și a forumurilor, dar și în eforturile de popularizare a documentarelor video și de susținere a conferințelor publice.

Teoriile conspirative (*eng.* „conspiracy theories”, *fr.* „théories du complot”) sunt ramuri ale unui trunchi comun - **teoria conspirației** - și se supun gândirii conspirative; sunt variațiuni pe aceeași temă (complotul) iar scopul existenței lor constă în indicarea cauzelor ascunse ale diferitelor evenimente.

Considerăm că teoriile conspirative reprezintă idei teoretice și nu simple generalizări empirice, datorită argumentației specifice și recurenței lor în variate ipostaze și momente istorice.

Sfidând canoanele științei și venind în completarea golurilor lăstate de exclusivismul raționalității, teoriile conspirației cultivă raționamentul „**cui bono?**” („*Cine beneficiază?*” sau „*Pentru binele cui?*”), mizând pe explorarea **planului informal**, care îl precede, întotdeauna, pe cel formal. Este adevărat că superuzitarea acestui mod de gândire riscă dezvoltarea unui reflex de logică paranoică, însă dozarea și adaptarea sa la rigorile unui demers științific autentic ar putea conduce la obținerea unor răspunsuri relevante privind problemele socio-economice recurente la nivel global. **Raționamentul conspirativ** se supune individualismului metodologic, care implică tratarea fenomenelor economice în termeni de acțiuni ale indivizilor. Un astfel de raționament presupune cercetarea problemelor pornind de la identificarea intereselor și/sau a motivațiilor ce stau la baza actului economic- natura pieței fiind dată de natura actorilor care operează în cadrul acesteia, de natura forțelor care o reglementează sau controlează.

Cultura conspirației s-a conturat în contextul determinării factorilor declanșatori ai proceselor geopolitice revoluționare. În era globalizării pregnanța acestei culturi se datorează accesibilității, vitezei de propagare precum și dificultății de combatere și de cenzurare a teoriilor conspirative. Crearea și diseminarea teoriilor conspirative sunt activități mentale și sociale ce confirmă credința străveche a omului că lumea în care trăiește nu este guvernată de haos ci de forțe semnificative. Cele două tabere opuse, Binele și Răul, nu sunt doar rodul imaginației sau al creației populare; ele sunt forțe reprezentate *de facto*, în situații și în circumstanțe reale (e.g. regimuri totalitare, mișcări rasiste, genociduri, războaie, crize, ... a.m.d.). Abordarea

maniheist prevede persistența acestei polarizări până la sfârșitul istoriei, atunci când Răul va fi, în cele din urmă, învins (Barkun, 2001, p.2).

În literatura economică, ideea de conspirație apare pentru prima dată la clasicul **Adam Smith**, în „*Avuția Națiunilor*” și se referă la asociațiile monopoliste: „Indivizi din aceeași ramură se întâlnesc rareori, chiar și pentru distracție, dar conversația lor sfârșește într-o conspirație împotriva publicului sau într-o înșocire care să ridice prețurile” (2005, p.111).

Considerăm că demersul de obținere a privilegiilor sau a exclusivității pe o piață este de factură conspirativă, întrucât presupune un acord secret și un plan al cărui scop afectează negativ concurența și consumatorii. De asemenea, piața liberă este deseori înlocuită de capitalismul politic. Teoretic, în cadrul pieței libere, în care regulile jocului sunt clar stabilite, monopolul nu are șanși de izbândă. Practic, în momentul în care firmele din domeniile: bancar, transporturi sau petrolier nu își mai limitează activitatea către sectoarele private de producție și de schimb, recurgând la forța coercitivă a statului pentru obținerea privilegiilor sau a monopolului, are loc o transformare a lor, din *competitori* ai pieței libere în *grupuri de presiune* politică. Această relație se extinde la nivel global. În cadrul statului intervenționist, deși, democratic, există numeroase grupuri care se opun monopolului (consumatori, contribuabili sau companii concurente), grupurile de presiune obțin întotdeauna ceea ce își doresc datorită influenței pe care o exercită în mediul politic.

Dialectica teoriilor conspirative

În lucrarea „*Societatea deschisă și închisă*” (1962), Karl Popper vorbește despre **teoria conspirațională a societății**, ca veritabil oponent al adevăratului scop al științelor sociale. Deși admite ideea de **deconspirație**, ca fenomen social autentic, autorul este reticent cu privire la gradul de

realizare al acesteia, justificând c exist o mare discrepanță între aspirații și realizări. Teoria conspirațională poate fi un rezultat tipic al secularizării superstiției religioase sau un paravan pentru indivizii ajunși la putere, prin care propriile ecuri sunt justificate de „reaua intenție” a unor forțe malefice (Popper, 1993, p.109).

Autorul consideră c teoria conspirațională neglijează repercusiunile sociale neintenționate ale acțiunilor umane intenționate- tocmai aceste repercusiuni constituind obiectul de analiză al științelor sociale. Suntem de părere c exist, totuși, o multitudine de acțiuni intenționate ce conduc la rezultatele anticipate, ca factor-cheie în explicarea faptelor de natură economică, cu relevanță pentru cercetarea științifică. Ignorarea motivației, intenționalității, planului sau beneficiarului din spatele unor evenimente importante determină transformarea naturii consecințelor- din intenționate în neintenționate. Totodată, considerăm că adevărul științific nu exclude o tratare exhaustivă a tuturor consecințelor, intenționate și neintenționate ale acțiunilor umane.

O lungă perioadă de timp teoriile conspirative au fost neagreate și combătute în sectorul științific datorită nesupunerii față de procedeele cercetării științifice. S-a constatat c emiterea acestor teorii este expresia unor anxietăți psihologice sau a fundamentalismelor cognitive, încalcând în mod flagrant metodologia academică. Datorită dogmatismului științific, teoriile conspirative nu sunt supuse testării sau verificării și sunt contrazise *ex ante*, descalificate după criterii privind metoda, raționamentul sau motivațiile de ordin psiho-sociologic. Spre exemplu, o **metodă** defectuasă, particular teoriei conspirației este **hipercritica**: conspiraționistul se concentrează asupra punctelor care îi validează teoria sau asupra acelor care contrazic explicațiile adverse, excluzând orice contra-argument (Taguieff, 2005, p.616).

Raționamentul conspirativ este deturmat de încercările precare de asociere a personajelor, grupurilor și evenimentelor (fanteziste, intuitive sau influențate de prejudecăți). Scopul cercetării în cazul conspirației constă în identificarea intereselor particulare și a beneficiarilor din umbră; eroarea de raționament se produce în cazul în care cercetarea pornește exclusiv de la o serie de prejudecăți privind faptașul, obiectivitatea faptelor fiind depășită.

Astfel, principalul viciu de raționament al teoriilor conspirative este certitudinea prealabilă a conspirației, implicând analiza tuturor informațiilor și a faptelor în lumina acelei conspirații. Această distorsiune cognitivă va conduce la o confirmare parțială a ipotezelor. Totuși, în condițiile în care ideogenia și cunoștințele științifice ale omenirii au luat culoarea epocilor, a regimurilor politice și a curentelor mainstream aferente, existând, de-a lungul istoriei, numeroase schimbări de paradigmă, ar fi ipocrită acuzația de parținitate a teoriilor conspirative.

În varietatea teoriilor conspirative pot fi remarcate destule erori de metodă sau de raționament, dar nu putem generaliza acest aspect concluzionând c toate teoriile conspirative se întemeiază pe metode sau pe argumente neștiințifice. De asemenea, există câteva mituri majore legate de teoriile conspirative, mituri care influențează negativ percepția asupra puterii lor explicative:

I. Teoriile conspirative oferă o **viziune simplistă asupra organizării vieții umane**, prin universalizarea raportului de dominație între grupuri elitiste/societăți secrete, pe de o parte și mase, pe de altă parte. Bineînțeles că este facil și reconfortant să se identifice un „țap ispășitor” căruia s-i se atribuie întreaga responsabilitate; iar grupul de tip obscur, secret sau ocult reprezintă candidatul perfect pentru acest rol, datorită misterului care îl învelește. În „apărarea” teoriilor conspirative, Sandres și West aserțiază c acestea complică mult procesul de

înțelegere al evenimentelor, atrăgând atenția asupra logicii lor ascunse icontradictorii (2003, p.17).

Totodată, acțiunile ființelor umane conștiente nu pot fi supuse acelor metode ca procesele fizice sau chimice, din moment ce adaugă complexitate evenimentelor prin abaterea de la reguli și imprevizibilitatea comportamentului irațional. Natura umană este caracterizată de dualism: bine și rău/pozitiv și negativ; astfel, liderii, guvernele și, în egal măsură, entitățile non-guvernamentale sunt capabile de decizii iraționale sau lipsite de empatie socială. Ori, asupra acestui aspect încearcă teoriile conspirative să atragă atenția.

II. Teoriile conspirative și principiul falsificabilității. Regula falsificabilității științifice a lui Karl Popper este utilă în descalificarea falselor teorii, în special a celor care se bazează pe pseudoștiință. Teoriile conspirative sunt considerate nefalsificabile, deci neștiințifice, datorită logicii lor aparte: (1) se emit ipoteze cu privire la fenomene, obiecte sau persoane care nu pot fi direct observate în spațiu și timp; (2) prezumția conspirației (posibilitatea existenței a numeroase conspirații ce simulează un tipar sau un precedent). Eșecul observației empirice este deseori justificat de către conspiraționiști prin ideea că probele sunt ascunse, distorsionate, eventual fabricate de către guvern sau de către alte entități conspiratoare.

În opinia noastră, principiul falsificabilității nu are capacitatea de a desființa totalitatea teoriilor conspirative, întrucât acțiunile invocate de către acestea sunt preponderent secrete, deci nu pot fi analizate în mod direct, spațial și temporal. Ori, noțiunea de secret nu poate fi supusă falsificabilității.

III. Explicațiile psihologiei sociale referitoare la teoriile conspirative se axează pe o serie de caracteristici care au în comun sentimentul de neputință al individului; admiterea conspirației pare să îi confere acestuia accesul la „adevăruri

ascunse”, puterea de a înțelege și de a controla lucrurile, oportunitatea de a justifica propriile ecuri sau de a se deresponsabiliza, etc. Raționamentul conspirativ nu intră sub incidența psihopatologiei și se deosebește clar de mentalitatea conspirativă cauzată de anxietate ori de prejudecăți, deoarece se bazează pe justificarea unor fapte autentice.

Tot în acest context se impune o distincție între cele două maniere de evidențiere a actului conspirativ: logică (*post factum*) și ideologic (*antefactum* sau aprioric). Există conspiraționiști care analizează obiectiv faptele și conspiraționiști care își formulează concluziile sub pecetea ideologiei, a orientării lor politice sau a propriilor anxietăți/fobii legate de inamici reali sau virtuali. Pentru acestea din urmă procesul cunoașterii este alterat de prejudecată.

IV. Desființarea teoriilor conspirative ca forme paranoice de manifestare ale anxietăților. Potrivit istoricului american **Richard Hofstadter**, cei ce aderă la stilul paranoic de gândire, au credința că istoria a fost fabricată sau modificată în mod semnificativ de către un grup puternic de oameni vicioși care își exercită puterea în scopul de a controla populația, mediul politic și evenimentele locale sau globale.

Autorul crede că originea, structura și reiterarea teoriilor conspirative sunt legate de catastrofe sau teama de izbucnire a unor catastrofe, de conflictele dintre cultele religioase, de concurența partidelor politice, ș.a. Retorica conspirației urmează, de-a lungul timpului, același tipar: este imperativ, reclamă urgența, se îndreaptă împotriva unui „Superman amoral” sau reprezintă o vresniere negată de către puterea inamică. Stilul paranoic este proliferat din generație în generație, iar importanța sa nu se datorează vehemenței fanaticilor conspiraționiști, ci utilizării sale de către oamenii normali. A adăra, conspiraționismul este un mod de a vedea

lumea și de a da sens evenimentelor, printr-o judecată ce nu se înscrie neapărat în tiparele normalității dar care apare la indivizi normali în plan psihic (Hofstadter, 2008).

Suntem de părere că „stilul paranoic” nu are capacitatea de a acoperi, în mod adecvat, întregul câmp al suspiciunilor de conspirație, mai ales pe cele care nu vizează catastrofe sau care nu sunt de factură politică. Dacă trei sferturi din populația americană și mai mult de jumătate din cea franceză își exprimă credința în teoriile conspirației, conform raționamentului lui Hofstadter, putem concluziona că acești indivizi aflate un simptomatologic specific unei personalități pseudo-conservatoare, ca o consecință propriilor ambiții sau anxietăți. În contrapondere, menționăm câteva efecte ce decurg din teza lui Hofstadter privind valența paranoică a conspiraționismului:

1. Toți adepții teoriilor conspirației se află în ipostaza banală de a efectua alegeri; Ipoteza profiului psihologic paranoic va spune că toate alegerile de ordin politic, social sau financiar, sunt efectuate în virtutea unor false credințe sau prejudecătoare. Astfel, alegerile indivizilor vor fi întemeiate pe fundamente la fel de precare precum cele pe care își bazează gândirea conspirativă.

2. Ușurința cu care este asimilat stilul paranoic, peste tot în lume, prin moțtenire, contagiune, sau exacerbare a unor anxietăți particulare, ne poate spune ceva despre gradul de influențabilitate al populației în privința receptării normelor, valorilor și a mesajelor propagate de către vectorii de opinie sau de curentele mainstream. Asimilarea valorilor și a modelelor sociale se face în aceeași manieră în care este asimilat cultura conspirației. Dacă acceptăm ipoteza conform căreia o mare parte a populației lumii crede, paranoic, în teoriile conspirației, atunci trebuie să admitem, în egală măsură, faptul că populația este vulnerabilă în fața manipulării.

3. Dacă teoriile conspirative sunt emanații ale unei stări paranoice a populației, atunci, în mod cert, ele semnalez o problemă; de aceea trebuie să ne întrebăm care a fost cauza primară a declanșării acestei stări. În primul rând, percepția negativă asupra moralității autorităților influențează credința în conspirații, mai ales în condiții de incertitudine. Starea de incertitudine este întreținută de un cumul de factori: lipsa transparenței în procesele decizionale publice și private, lipsa informațiilor de interes public care să asigure cetățenilor o imagine coerentă asupra realității, contradicțiile din discursurile publice, multiplele versiuni expuse în doctrine și tabere politice diferite, minciuna și corupția de nivel înalt, lipsa sentimentului de securitate ce derivă din evenimente tragice imprevizibile, ș.a.m.d.

V. O altă manieră de descalificare a teoriilor conspirative este prezentarea acestora prin antiteză cu **analiza instituțională**. Teoria instituțională își formulează explicațiile în baza rolurilor, stimulentei și dinamicii instituțiilor, anulând factorii personali prin cei instituționali (Albert, 1995). Deoarece analiza instituțională se axează pe studiul sistematic al comportamentului colectiv, abilitatea sa de a explica evenimentele politice, sociale sau economice majore contrastează cu explicațiile de tip conspirativ, care se concentrează asupra unor coaliții sau grupuri secrete, restrânse (Fenster, 1999, p.57).

Pe de o parte, cunoașterea operațiunilor normale ale instituțiilor poate genera răspunsuri pentru anumite comportamente sau motivații individuale; agenții individuali și interesele lor pot fi analizate în strânsă legătură cu natura și specificul instituției deservite. Pe de altă parte, însă, teoriile conspirative identifică **manifestările oficiale ale puterii** ca sursă a unor evenimente- grupuri extra-instituționale, ascunse sau secrete, care pot activa într-o manieră netratată sau ignorată de teoria instituțională.

Totuși, analiza instituțională și discursul conspiraționist nu trebuie să se excludă reciproc; ele pot, deseori, conlucra. Paradoxul face ca foarte multe instituții acceptate astăzi să fie generate de conspirații. De altfel, factorii instituționali pot explica ce anume motivează indivizii și gupurile să conspire; spre exemplu, teoriile conspirative pot fi motoare ale „rezistenței populare”, care solicită transparența și legitimitatea instituțiilor militare sau de informații (Hellinger, 2003, p.205).

La baza teoriilor conspirative poate sta fie „excesul de instituție” fie „dispariția instituțiilor structurante”. Timothy Melley, specialist în cultura populară, vorbește despre „agentul de panică”, văzând în conspiraționism expresia unei crize a individului și a autonomiei acestuia raportat la puterea crescândă, tehnocratică și birocratică, a guvernului (2000, p. VII).

Teoriile conspirative ce reclamă carențele și lipsa de transparență a instituțiilor sunt parte integrantă a unui sistem politic democratic și nu cazuri particulare. În general, teoria conspirației reprezintă un paliativ, a cărui utilizare se datorează excesului sau lipsei de instituții, deci unei ordini sociale imperfect reglementate.

VI. O altă interpretare esențială a teoriilor conspirative este **mitul**; acestea răspund nevoii de „re-încantare” și participă la o reconfigurare a credințelor umane și la sublimarea religiei sub formă secularizată (Taguieff, 2005, p.255). **Raoul Girardet** ne oferă o descriere a mitului politic modern, receptat ca fabulație, deformare sau ca interpretare ce recuză în mod obiectiv realul, exercitând, în același timp, „o funcție explicativă, furnizând chei pentru înțelegerea prezentului, constituind o grilă care pare a ordona haosul tulburător al faptelor și evenimentelor” (1997, p.4). Amenințarea redutabilă a structurilor mitice este reprezentată de localizarea lor în planul secund al unor sisteme ideologice, diverse și contradictorii.

Potrivit lui Girardet mitologiile au în comun „imaginea înspăimântată și înspăimântătoare a Organizației” ale cărei principale caracteristici sunt: secretul, organizarea intern riguroasă și structura ierarhică (piramidală). Scopul Organizației se leagă de „dominația mondială, stăpânirea suveranilor și a popoarelor, impunerea în propriul beneficiu a unei puteri de dimensiuni planetare” (Girardet, 1997, p. 24). Ori, sub auspiciile unor astfel de organizații, progresul și concentrarea capitalistă au perturbat modul de viață tradițional, dând naștere la bulversări în mediul de cultivare a modului de gândire conspirativ. Intens proliferat în sânul societăților marcate de dezordine, disconfort sau suferință, **mitul conspirației** reflectă neliniștea și confuzia colectivă. Prin personificarea Rului sau reducerea acestuia la o realitate unică, spune Girardet, mitul devine revelator iar victima se eliberează de spaima incompreensibilului.

Autorul atrage atenția asupra faptului că în ceea ce privește mitologia complotului, povara istoriei este extrem de mare: „aproape niciuna din manifestările sau modalitățile sale de exprimare nu poate să nu fie asociat direct sau indirect unor **fapte relativ precise**, oricând lesne de verificat și sesizabile în concretețea lor” (Girardet, 1997, p. 37). Spre exemplu, conspirația francmasonică denunțată de către abatele Barruel și emulii săi, imediat după Revoluția Franceză, nu este o pură invenție; ea își trage seva dintr-o multitudine de fapte istorice **autentice** care îi confirmă rolul de grup de presiune politică sau de instrument de control ideologic.

Argumentul rothbardian privind raționamentul conspirativ

Partizanii doctrinei liberale și manifest constant nemulțumirea față de perturbarea pieței libere de către acțiunile forțate ale statului, companiilor monopoliste, instituțiilor guvernării globale, etc.; De aceea, vom detecta mereu

în discursurile acestora o tendință pregnant de incriminare sau o înclinație deosebită spre identificarea mașinațiilor care pervertesc libertatea economică.

Murray Rothbard a fost susținător deschis al viziunii conspirative asupra istoriei, crezând în ideea că indivizii bogăți sau cu influență se întălesc pentru a delibera comploturi care să le asigure obținerea puterii politice necesare în vederea atingerii propriilor scopuri. Utilizarea puterii politice trdează faptul că acești indivizi nu pot concura eficient în cadrul pieței libere; că pentru a-și proteja câștigurile și poziția au nevoie de intervenția forțată a statului în cadrul competiției pieței libere.

Autorul atacă problema conspiraționismului într-un articol în care pornește de la constatarea că, de fiecare dată când se ivește o analiză asupra conducătorilor unei țări și asupra modului în care se întrepunz intereselor politice și economice ale acestora, întregul demers este etichetat automat de către guvernanți ca „teorie conspirativă”, paranoia, determinism economic sau chiar marxism. Etichetele negative sunt atașate întotdeauna taberei politice adverse, chiar dacă astfel de analize realiste sunt întreprinse în toate zonele spectrului economic, de la liberali la socialiști. Bineînțeles că, eticheta de „teoretician al conspirației” reprezintă, de cele mai multe ori, un epitet ostil și nu o titulatură pe care și-o asumă teoreticianul însuși (Rothbard, 1977).

Rothbard subliniază că nu întâmplător analizele conspirative sunt efectuate de către extremiști, de către adversarii ai sistemului. Domnia statului este vitală, legitimă și chiar sanctificată de către marele public, iar pentru ca această sanctificare să se mențină este nevoie de politicieni și de burocrăți percepuți ca spirite fidele de trup, devotate binelui public. Odată cu conștientizarea faptului că aceste „spirite” își desfășoară activitatea exclusiv în lumea materială, înaintând o serie de

interese economice prin intermediul aparatului de stat, mistică naivă a guvernului intră în declin.

În volumul „Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays”, Rothbard menționează că pentru stat este important înculcarea aversiunii față de teoriile conspirative ale istoriei- întrucât utilizarea conspirațiilor reprezintă o utilizare a motivelor și o dorință de atribuire a responsabilității pentru faptele istorice. Dealtfel, în cazul în care tirania impusă de către stat, corupția sau războaiele agresive nu sunt percepute ca rezultate ale deciziilor conducătorilor statului ci ca rezultate ale unor forțe sociale misterioase ori ale stării imperfecte a lumii, atunci există o atitudine pasivă, de responsabilitate generală, care nu mai suscită indignarea sau rezvrțirea cetățenilor împotriva nelegiuirilor statului. De aceea, teoria conspirației poate zdruncina sistemul cauzând îndoiele ale societății privind propaganda ideologică a statului (Rothbard, 2000, p.68).

Un exemplu concret de conspirație dat de Rothbard se raportează la sfera economică și se apropie de explicația oferită de clasicul Adam Smith privind monopolul conspiraționist. Se presupune că Congresul american a trecut o lege privind tarifele sau cotele de import la oțel. E lesne de înțeles, spune autorul, că tariful sau cota au fost legiferate la cererea grupurilor de interes din industria de oțel de pe piața internă, grupuri direct interesate de ținerea la distanță a concurenței străine. Nimeni nu ar aduce acuzația de teoria conspirației în cazul acestei concluzii evidente. Ceea ce face teoreticianul conspirației este să își extindă analiza asupra unor forme de guvernare mai complexe, precum proiectele de lucrări publice, instituirea Camerei Internaționale a Comerțului, crearea Rezervei Federale a Statelor Unite (Federal Reserve System), sau intrarea Statelor Unite într-un război. În fiecare dintre aceste cazuri, teoreticianul conspirației și pune

întrebarea, „**Cuibono?**” („Cine beneficiază de această măsură?”). În cazul în care constat că măsură A aduce beneficii lui X și Y, atunci următorul pas va fi investigarea ipotezei: au făcut X și Y lobby sau au exercitat presiuni pentru adoptarea măsurii A? Concluzionează X și Y care este beneficiul lor, acționând în consecință?

Departamentul de Paranoidism și Praxeologie, un „analist” al conspirației este un **praxeolog**, crede Rothbard, însemnând că acesta mizează pe acțiunea deliberată a indivizilor și pe alegerile conștiente efectuate în slujba atingerii scopurilor propuse. Prin urmare, în cazul în care este trecut o lege de taxare a importurilor de oțel, conspiraționistul presupune că industria siderurgică a făcut lobby pentru această măsură; în cazul în care este creat un proiect de lucrări publice, elementul ipoteza conform căreia acest proiect a fost promovat de către alianța unor societăți de construcții și sindicate care au de câștigat contracte de lucrări publice, precum și de către funcționarii care și-au propus creșterea numărului locurilor de muncă și suplimentarea veniturilor. Adversarii „analizei conspirative” pretind, cu o falsă naivitate, că toate evenimentele cel puțin în cadrul guvernului sunt aleatorii și neplanificate, și, prin urmare, oamenii nu se implică în alegeri planificate și deliberate (Rothbard, 1977).

Autorul aserțează că există, desigur, teoreticieni ai conspirației iscusiți sau neiscusiți, la fel cum există practicieni iscusiți sau neiscusiți ai oricărei discipline. Un prost teoretician al conspirației tinde să facă două feluri de greșeli, care îi asigură eticheta de „paranoic”. În primul rând, neglijează raționamentul „Cui bono?”, concluzionând că dacă X și Y beneficiază de măsură A, atunci X și Y sunt direct interesați și responsabili pentru adoptarea acelei măsuri. Astfel, evită prin a accepta o simplă ipoteză, fără a mai purcede la verificarea faptelor (dacă X și Y au acționat, într-adevăr, în scopul pretins).

În al doilea rând, un slab analist al conspirației tinde să „strângă” toate conspirațiile și toate blocurile de putere sub umbrela unei singure megaconspirații. În loc să identifice acele câteva grupuri de interese care încearcă să controleze guvernul, aflate fie în stare de conflict, fie într-o alianță, conspiraționistul presupune că trebuie să aibă dovezi concrete că există un alt grup de indivizi care îi controlează pe toți, din umbră.

Trebuie spus că, de regulă, astfel de reflecții sunt alimentate de situații bulversante, de interferențe ale intereselor politice și economice în guvern, a căror existență nu poate fi anulată doar prin anihilarea teoriei conspirative după criteriile dogmatice ale științei sociale. Potrivit lui Rothbard doar naivii refuz să examineze și să interpună intereselor politice și economice în deciziile guvernului. A ignora aceste interese înseamnă a ne îndepărta de un instrument esențial de analiză a lumii în care trăim.

Știința economică și raționamentul conspirativ

Orientarea de la planul specific către cel general și formularea concluziilor în lumina probelor acumulate, poziționează raționamentul conspirativ pe palierul inducției. Totuși, deși în raționarea inductivă faptele determină viziunea cercetătorului, există, *ab initio* această întrebare fundamentală care stabilește scopul și zona cercetării și prin care faptele își recapătă semnificația conceptuală din cadrul teoriilor; deci, orice inducție implică deducția. De fapt, există o linie subțire între ceea ce numim descoperire empirică și ceea ce credem că am descoperit în conformitate cu propriile coordonate (teorii, ipoteze, supoziții). Ignorarea intuiției sau a presupunerilor ne conduce la concluzia greșită că însuși întrebarea fundamentală a cercetării face parte din demersul cercetătorului, de această întrebare este rezultatul unei deducții. Considerăm că raționamentul

conspirativ este emanat prin deducție și finalizat prin inducție.

Spre deosebire de știința particular subiectiv, știința ca domeniu îi creează sistemul de convingeri în baza aplicării unor metode riguroase de validare, cu pretenția obiectivității. Însă, la o analiză atentă a varietății răspunsurilor științifice observăm că obiectivitatea științei poate fi viciată de regimul politic, de câmpul doctrinar în care se plasează cercetătorul sau de maniera incompletă în care fenomenele economico-sociale sunt analizate - adică ulterior separării de contextul care le-a propulsat și întreținut, de motivațiile psiho-sociale ce au condus la anumite comportamente ale actorilor economici. O cunoaștere desvârșită a faptului/procesului economic implică analiza tuturor versiunilor despre acesta precum și o identificare corectă a sursei; iar sursa, exceptând fenomenele naturale incontrolabile, este pretutindeni umană. Credem că, în general, oamenii acționează deliberat, deci hazardul nu poate fi considerat principalul generator al fenomenelor economice. Răspunsuri concrete nu vom obține dacă, spre exemplu, considerăm crizele economice ca produse ale capitalismului necontrolat sau ale excesului de piață sau de intervenționism statal. Acesta este un mod de abordare general, dezinteresat, pasiv. O abordare concentrată asupra sursei se va subordona raționamentului „*Cui bono?*” și va poziționa asupra originii expansiunii creditului, care, conform teoriei austriece a ciclului afacerilor, conduce în mod inevitabil la depresiune. Boom-ul artificial indus de banca centrală prin expansiune monetară este ulterior „cârpit” de suportul „salvator” al statului. Ori, asupra actorilor care manevrează aceste instituții și asupra intereselor particulare trebuie să ne concentrăm atenția pentru a desluși cauza reală a fenomenului cercetat.

Raționamentul conspirativ se supune individualismului metodologic, vizând explicarea fenomenelor economico-sociale ca rezultate ale acțiunilor actorilor

individuali, punând accentul pe intenționalitate și pe motivație. Acțiunea umană se subordonează intenționalității iar intenția se subordonează motivației - spre deosebire de aceasta, fenomenele sociale, nefiind motivate de o stare intențională, sunt dificil de explicat. Articulând preceptul general al individualismului metodologic Max Weber scrie că, în studiul fenomenelor sociale, colectivitățile precum statul, asociațiile, corporațiile sau fundațiile trebuie tratate exclusiv ca rezultate și ca moduri de organizare ale acțiunilor particulare ale indivizilor - singurii care pot fi realmente tratați ca agenți angajați în acțiuni subiectiv percepute (Weber, 1968, p. 13). Aadar, o caracteristică principală a raționamentului conspirativ, după tiparul individualismului metodologic, este analiza sistematică a conceptelor sau motivațiilor care ghidează acțiunile indivizilor.

Friedrich von Hayek scria că „nu există nici o altă cale de înțelegere a fenomenelor decât prin intermediul înțelegerii de către noi a acțiunilor individuale direcționate către alții și ghidate de comportamentul lor așteptat” (1980, p.6). Ignorarea perspectivei individuale poate conduce la supraestimarea puterii noastre de planificare și control, astfel, la „căderea în raționalism”. În contrast, principala virtute a individualismului metodologic este conștientizarea limitelor propriei noastre rațiuni (Hayek, 1944, p. 33). În viziunea lui Hayek, dorința cercetătorilor în științele sociale de a concuși științele fizice creează o teamă exagerată de conceptele teleologice. Astfel, mulți economiști ajung să evite orice referire la stările intenționale și să se axeze exclusiv pe corelarea statistică a variabilelor economice. Urmarea acestui raționament va fi, desigur, înțelegibilitatea fenomenelor economice.

O altă caracteristică importantă a raționamentului conspirativ este incidența exclusivă asupra zonelor de elită, în cadrul cărora agenții economici, sociali și politici sunt emitenți ai deciziilor

importante, deopotriv pentru sectorul public și pentru sectorul privat. **Elitele** sunt clase sau grupuri de indivizi ce dețin un statut superior din punct de vedere intelectual, social și/sau economic dar și anumite privilegii față de restul populației; sunt împuterniciți cu autoritate formal sau informal (politic). Din grupurile elitiste fac parte: lideri politici, proprietari/acționari sau manageri de corporații, ofițeri militari de rang înalt, ș.a. Chiar dacă activitatea acestor categorii are o finalitate publică, ele nu pot fi absolvite de onorarea motivațiilor personale sau de grup, care nu rezonază întocmai cu ceea ce numim *binele public*.

Astfel, nelimitându-ne la explicații ce se raportează la entitățile abstracte (statul, compania), putem identifica o serie de grupuri de interese care au alimentat și continuă să direcționeze procesele economice după propriile exigențe, deseori acaparând și condiționând aparatul de stat. Aceste grupuri sunt reprezentate de: (1) **elite structurale**: militare, politice și economice - în care includem cluburile elitiste (e.g. Bilderberg), oligarhiile financiare sau marii bancheri ai lumii (acționari ai băncilor centrale) și acționarii marilor corporații; (2) **elite transnaționale etnice sau sociale**, în care includem cele mai „vânate” categorii din teoria conspirației: evreii și francmasoneria.

În fapt, imperialismul marilor puteri, dezvoltarea sistemului internațional de credite, propagarea anumitor doctrine până la fundamentalism, reprezintă apanajul elitelor dominante care și-au exercitat puterea și influența în vederea atingerii unor scopuri exclusiv private și, din perspectivă conspirativă, cu o falsă preocupare față de bunăstarea societății. Ideea conspirației elitelor de putere poate fi catalogată ca o reprezentare colectivă paranoică a noii ordini mondiale, din momentul în care analiza se îndreaptă asupra istoriei băncilor și a creditului, a expansiunii invazive a comerțului internațional ori a gradului de influență

politică a unor organizații precum Grupul Bilderberg, Comisia Trilateral sau Consiliul Relațiilor Externe (CFR). De aceea, subscriem la opinia marelui economist Murray Rothbard, potrivit căreia demersul de înțelegere a evenimentelor istorice ar trebui adaptat la analiza elitelor politice și a claselor guvernante.

De-a lungul istoriei puterea, averea sau bunăstarea au fost principalele mobiluri ce au guvernat acțiunea umană, conducând spre progres și civilizație. Într-o lume a resurselor rare puterea va aparține, desigur, celor care dețin controlul acestor resurse. De altfel, raritatea resurselor (ca oricare alt deficit) poate genera conflicte de niveluri diferite. Este motivul pentru care s-au impus variate norme de reglementare a vieții umane. Nu este de ajuns, însă, să credem că prin stabilirea drepturilor de proprietate privată fiecare individ este liber să controleze ceea ce posedă, respectându-și semenii și cooperând în virtutea satisfacerii interesului individual. Nu există garanții privind verticalitatea statului în adoptarea și respectarea legilor și nici privind prezența eticii și a moralității în interesele diferiților actori economici.

De fapt, argumentul smithian privind urmărirea interesului individual este funcțional doar în contextul unei societăți sănătoase, cu valori sănătoase, iar societățile contemporane globale îi lipsesc cu desăvârșire aceste atribute. Știința economică ne spune că nu lăcomia alimentează economia ci urmărirea beneficiilor individuale; în fapt, putem observa că lăcomia stă la baza crizelor și sistemului imoral de relații capitaliste. În capitalism nu se impune corelația dintre proprietate și virtute, deci interesul individual nu se subordonează moralității și afectivității. În acest context, al antinomiei spiritualitate-materialism, se nasc și sunt propagate teoriile conspirative; preocupările acestora sunt generate de sentimentul de nemulțumire față de un status-quo al antropocentrismului, al

vicierei bunului-simț social și a manipulării pieței după jocurile lăcomiei și apetenței pentru putere.

Știința economică alocă, în forma sa actuală, din ce în ce mai puțin spațiu înfățișării filozofice, eticii și moralei. Analiza, contorizarea și standardizarea faptelor conduc la rezultate sterile, de constatare și nu de prescriere a unor norme sau valori utile în relaționarea interumană - și poate, de aceea, s-a ajuns la concluzia că lumea afacerilor nu are nimic în comun cu etica sau morala. De aceea, relațiile economico-sociale au devenit simple exerciții de urmărire a interesului individual; preocuparea excesivă a individului față de satisfacerea nevoilor biologice și materiale a condus la înstrăinarea sa față de natură și de semenii săi.

Concluzii

Referindu-se la existența divinității, Voltaire sesiza că orice ceas trebuie să aibă un ceasornicar. Aceiași logic este preluat de către conspiraționiști, care refuză să accepte hazardul ca sursă a evenimentelor reprezentative din istoria omenirii. Teoriile conspirative încearcă o decodificare a ordinii sociale, fiind acuzate frecvent de naivitatea identificării modelelor sau tiparelor, indiferent de conjunctură. Paradoxal, obiectul științei este dat de identificarea modelelor. Deosebirea înfățișării conspirative de știința pură este dată de faptul că analiza realității se efectuează deseori prin mijloace imperfecte, existând riscul de stabilire a unor conexiuni precare, între date aleatorii sau lipsite de sens- aspect care nu poate fi întrutotul generalizat.

Gândirea conspirativă reprezintă un răspuns la imperfecțiunea relațiilor socio-economice, de la scară micro la scară macro; este specific unui mediu al incertitudinilor, în care interesul comercial și interesul de stat se confundă; în care există curenți la nivelul legislației naționale și internaționale privind

abuzurile puterii; în care tranzacțiile economice sunt precedate de jocuri politice iar acțiunile politicianilor iau ca reper exclusiv interesul personal, în defavoarea binelui public; în care conceptul de libertate este supus exercițiului de putere, iar nu eticii sau moralității; în care nu există un singur adevăr sau o singură cale de urmat, ci doar doctrine, curente și tabere politice conflictuale. În acest amalgam de stări conflictuale gândirea conspirativă cultivă scepticismul - un drept irevocabil într-o societate liberă.

Paradigmele intelectuale pozitivistice dominante în știința socială resping această formă de teoretizare diminuând importanța intenționalității și a abuzurilor de putere în sistemele intervenționiste. Însă, raționamentul conspirativ este un raționament causal prin excelență și vizează identificarea factorilor perturbatori ai ordinii naturale, desemnând, ca subiect central al analizei economice, individul sau grupul de indivizi - iar nu abstracțiunile precum statul sau compania - întrucât doar individul acționează în conformitate cu propriile preferințe sau planuri, în scopul ameliorării propriei condiții. Raționamentul conspirativ va sugera identificarea intereselor particulare sau a beneficiarilor - care pot fi autori sau vinovați - uzurpatori ai ordinii spontane, în dublu plan, social și economic, prin deciziile lor de forțare, de ajustare nenaturală a pieței și a ordinii sociale. Acest raționament poate fi extins dincolo de baza „vizibilă” a economiei către **zona elitelor** sau către **vârful decizional**, a cărei activitate are repercusiuni pentru întreaga societate; de la acest vârf se emit hotărârile privind exploatarea resurselor, declanșarea războaielor, industria militară, controlul populației, ș.a.m.d. Considerăm că ignorarea elitelor de putere sau a organizațiilor în cadrul cărora acestea se manifestă reprezintă o eroare fundamentală în explicarea fenomenelor economico-sociale majore. Ignorarea intenționalității și a intereselor particulare

conduce spre concluzia falsă că evoluția și urmările diferitelor fenomene sunt neintenționate.

Din dorința științifică de obiectivare, ignorând adevărurile evidente, precum înclinația naturală a elitelor imperialiste spre dominație și conflict, activitatea nocivă a băncilor centrale sau adâncirea prăpastiei dintre bogații și săracii lumii, tindem să izolăm numeroase fenomene de context. De aceea stăruim asupra raționamentului conspirativ, care potențează discursul științific, aducând un suflu nou, dinspre fapte și teorii metaeconomice, cu efectul de depășire calitativă a abordărilor contemporane cantitativiste, mecaniciste, algoritmice și amorale.

Bibliografie:

- [1] Albert, M. (1995) *Conspiracy Theory*. Z Magazine, Retrieved from: <http://zcomm.org/wp-content/uploads/zinstructionals/htdocs/RTInstructional/id102.htm>
- [2] Barkun, M. (2001). *A Culture of Conspiracy*. London: University of California Press.
- [3] *** (2007). *Dicționarul Explicativ Ilustrat al Limbii Române*. Italia: Arc & Gunivas.
- [4] Fenster, M. (1999). *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. University of Minnesota Press.
- [5] Girardet, R., (1997). *Mituri și Mitologii politice*, Iași: Editura Institutul European.
- [6] Hayek, F.A., (1944). Scientism and the Study of Society III. *Economica*, No. 11, pp. 27–39.
- [7] Hayek, F.A., (1980). *Individualism and economic order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- [8] Hellinger, D., (2003). *Paranoia, Conspiracy and Hegemony in American Politics*, în *Transparency and Conspiracy: Ethnographies of Suspicion in the New World Order*. Durham: Duke University Press.
- [9] Hofstadter, R., (2008). *The Paranoid Style in American Politics*. New York: Vintage retrieved from: http://www.kenrahn.com/jfk/conspiracy_theory/the_paranoid_mentality/the_paranoid_style.htm
- [10] Melley, T., (2000). *Empire of Conspiracy: The Culture of Paranoia in Postwar America*, Ithaca: Cornell University Press.
- [11] Popper, K. (1993). *Societatea deschisă și dușmanii ei. Volumul II: Epoca Marilor Profesii: Hegel și Marx*. București: Humanitas.
- [12] Rothbard, N.M. (1977) *The Conspiracy Theory of History Revisited*. Retrieved from: <http://mises.org/daily/2809>
- [13] Rothbard, N.M. (2000). *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays*. 2nd Ed. Alabama: The Ludwig von Mises Institute.
- [14] Sanders T. și West H.G (2003) *Power Revealed and Concealed in the New World Order*, în *Transparency and Conspiracy: Ethnographies of Suspicion in the New World Order*. Durham: Duke University Press.
- [15] Smith, A., (2005). *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*. The Pennsylvania State University: Electronic Classic Series Publication.
- [16] Taguieff, P.A., (2005). *La Foire aux illuminés : Esotérisme, théorie du complot, extrémisme*. Département de la Librairie Arthème Fayard: Mille et un nuits.
- [17] Weber, Max, (1968). *Economy and Society*, ed. Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.